

ORGANISATIE

Om de werkzaamheden in de kerk in goede banen te leiden, is een goede interne organisatie noodzakelijk. Het gaat om zaken als de financiële administratie, de ledenadministratie, de inzet van ICT, het beheer van privacy, het beheren van het archief, het beheer van de verzekeringsportefeuille en het faciliteren van communicatiemiddelen

33. De kerk, haar gemeenten en colleges

De kerk is een organisatie *sui generis*. Dat is een Latijnse uitdrukking en betekent: zij kent een eigen aard. De kerk bestaat als organisatie al van voor er sprake was van de rechtsvormen van vandaag, sterker nog: al van voor er in Europa sprake was van afgebakende natiestaten. Ondertussen is de kerk ook een gewone organisatie waarin geregeld is hoe besluiten tot stand komen, wie waar verantwoordelijk voor is, die zich moet voegen naar rechtsregels, die als werkgever optreedt, bezittingen beheert en financieel rond moet komen.

Achtergrond

Een kerkgenootschap is in het Nederlandse maatschappelijk bestel nog steeds een bijzondere organisatievorm. Het is geen bedrijf, geen stichting, geen vereniging, maar een kerkgenootschap. Volgens de wet (het Burgerlijk Wetboek) heeft een kerkgenootschap grote vrijheid bij de inrichting van de eigen organisatie. Dat doet zij krachtens een eigen statuut. Dat is in de Protestantse Kerk de kerkorde.

De Protestantse Kerk is tamelijk uniek wat betreft inrichting. Zij vormt een kerkgenootschap (in de zin van de wet), met intern onafhankelijke gemeen-

ten en diaconieën. De gemeenten en diaconieën hebben, in het maatschappelijk verkeer, rechtspersoonlijkheid met een eigen handelingsruimte. Deze ruimte wordt bepaald door wat er in het eigen statuut van de kerk (dus in de kerkorde en de daaruit voortvloeiende regelingen) is vastgelegd. Binnen de Protestantse Kerk bestaat een eigen structuur van besluitvorming, hetgeen is vastgelegd in de kerkorde. Uiteindelijk is het de Generale synode die de regels en het kader voor het kerk-zijn vaststelt.

Landelijke kerk en plaatselijke gemeenten

Wat betreft de Protestantse Kerk bestaan er nogal wat misverstanden over de verhouding tussen de landelijke kerk en haar landelijke organen en de plaatselijke gemeenten. De Protestantse Kerk kent een tussenvorm qua organisatie tussen de Rooms-Katholieke Kerk enerzijds en de kleinere gereformeerde kerkverbanden en evangelische gemeenten anderzijds. De Rooms-Katholieke Kerk is feitelijk centraal en hiërarchisch per bisdom georganiseerd. Veel evangelische gemeenten staan op zichzelf of hebben een tamelijke losse associatie met andere, soortgelijke gemeenten. Zij fungeren feitelijk veelal onafhankelijk. De gereformeerde kerkverbanden in Nederland zijn gevormd uit plaatselijk zelfstandige kerkgemeenten (die kerkgenootschap zijn in de zin van de wet), die via een kerkorde een stevig verband (via classes en synoden) met elkaar zijn aangegaan. Denk hiervoor aan kerkverbanden als de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt en de Gereformeerde Gemeenten. Elke plaatselijke kerkenraad kan zelf besluiten om eventueel zo'n kerkverband te verlaten met behoud van zeggenschap over goederen en financiën.

De Protestantse Kerk kent een hybride organisatievorm. Weliswaar kent ook zij de presbyteriaal-synodale structuur (plaatselijke gemeenten met een kerkenraad, en meerdere vergaderingen zoals classes en een synode voor bovenplaatselijk beraad en besluitvorming), maar zij is niet een verband van plaatselijk zelfstandige kerkgemeenten. Het is omgekeerd. De plaatselijke (relatief) zelfstandige kerkgemeenten zijn onderdeel van één landelijk kerkgenootschap (in de zin van de wet). De gemeenten zijn daarbinnen dus relatief autonoom. De mate waarin zij dat zijn, wordt bepaald door het eigen statuut van de kerk. Dat statuut is de kerkorde. Ze zijn dat dus niet zelfstandig of autonoom in absolute zin. De gemeenten vormen samen één kerkgenootschap, in de juridische zin van het woord. Dat heeft voordelen, ook voor de plaatselijke gemeenten. Overheidsinstanties zoals de Belastingdienst hebben duidelijk een aanspreekpunt, mits intern de zaken goed geregeld zijn, zoals bijvoorbeeld het financieel toezicht op de plaatselijke gemeenten, de classale vergaderingen en de landelijke kerkorganen.

GCBB en CCBB's

In 2018 werd door de synode van de Protestantse Kerk een Generaal College voor de Behandeling van Beheerszaken (GCBB) ingesteld. Dit gebeurde in

samenhang met de reorganisatie van de kerk in de richting van elf classes en de aanstelling van elf classispredikanten als gezicht van elke classis. De tot dan toe bestaande RCBB's (Regionale Colleges voor de Behandeling van Beheerszaken) werden CCBB's (Classicale Colleges voor de Behandeling van Beheerszaken). Het feit dat het financieel toezicht binnen de kerk aangescherpt werd met de komst van een GCBB heeft vooral zijn grondslag in het feit dat er landelijk met de Belastingdienst (in het kader van een convenant over de ANBI-status van de kerk en de gemeenten) is afgesproken dat de kerk zelf het toezicht verzorgt. Dat toezicht moet uiteraard op een manier gebeuren die de goedkeuring van de Belastingdienst kan hebben, en die ook maatschappelijk op langere termijn op acceptatie kan blijven rekenen.

Welnu, vanuit die werkelijkheid is er in 2018 gekomen tot het installeren van het GCBB.

Het doel is om door het hele land heen het financieel toezicht binnen de kerk dat uitgevoerd wordt door de CCBB's zo uniform, efficiënt en inzichtelijk mogelijk te maken. Dat is niet maar het belang van een centraal apparaat in de kerk, maar het belang van de gemeenten en de diaconieën zelf (die zeker een groot belang hebben bij continuering van de ANBI-status op langere termijn). Alle gemeenten, behorend tot de Protestantse Kerk, moeten samen laten zien dat zij het financieel beheer in alle (meer dan 1400) gemeenten en diaconieën helder en inzichtelijk voor elkaar hebben. Omdat de Protestantse Kerk een kerkgenootschap is, zijn gemeenten van elkaar afhankelijk. Een minderheid die het, door welke reden dan ook, niet op orde heeft, kan het voor de rest behoorlijk negatief beïnvloeden. Dat betekent dat het niet maar een vrijblijvende zaak kan zijn, of dat iedere gemeente kan doen wat goed is in eigen ogen.

Kerkenraad en college van kerkrentmeesters

In de plaatselijke gemeenten is er in de Protestantse Kerk gekozen voor een hybride organisatievorm waar het kerkbeheer betreft. Naast de kerkenraad is er in elke gemeente een college van kerkrentmeesters. Dat is niet zomaar een commissie of werkgroep van de kerkenraad, maar een zelfstandig in de kerkorde verankerd college met een eigen werkterrein, bevoegdheden en verantwoordelijkheden. Dat werkterrein heet in de protestantse kerkorde: de vermogensrechtelijke aangelegenheden. De kerkenraad is verantwoordelijk voor de 'zorg', maar hij legt de 'verzorging' in handen van het college van kerkrentmeesters. Dat college bestaat uit ouderlingen-kerkrentmeester en (eventueel, kan ook zonder) kerkrentmeesters die geen ouderling zijn (en dus niet in de kerkenraad zitten).

Er is vooral in ordinantie 11 van de kerkorde vastgelegd hoe de verhouding is tussen kerkenraad en college van kerkrentmeesters. In vermogensrechtelijke aangelegenheden vertegenwoordigt het college van kerkrentmeesters de gemeente. De voorzitter en secretaris van het college van kerkrentmeesters

ters zijn tekenbevoegd. Deze bevoegdheid wordt begrensd door het gemeenschappelijk vastgestelde (financiële) beleid. Dat kader geeft mandaat tot handelen en beperkt tegelijkertijd het handelen. Er kan van het beleid worden afgeweken door kerkenraad of college van kerkrentmeesters, maar dan dient men eerst met elkaar te overleggen. Het staande beleid is het vastgestelde beleidsplan van de gemeente waaraan kerkrentmeesters hebben mee te werken, en de financiële begroting die weliswaar finaal door de kerkenraad wordt vastgesteld, maar alleen na overeenstemming met het college van kerkrentmeesters. Let op, niet met instemming van de ouderlingen-kerkrentmeesters die in de kerkenraad zitten alleen, maar op basis van overeenstemming met het college. Dus, besluitvorming moet altijd in het voltallige college besproken zijn. In de kerkorde wordt de term 'in overleg' gebruikt en niet 'na overleg' als het gaat om finale besluitvorming in de kerkenraad. Dat wil zeggen, dat bij verschil van inzicht kerkenraad en college van kerkrentmeesters het toch op de een of andere manier eens moeten worden en als dat niet lukt het CCBB moet worden ingeschakeld. Het ene orgaan kan niet zomaar het andere orgaan overstemmen.

In ordinantie 11 van de kerkorde staat verfiend beschreven op welke wijze de vermogensrechtelijke aangelegenheden behartigd dienen te worden, wat daarin de taken, bevoegdheden, verantwoordelijkheden van een college van kerkrentmeesters zijn en op welke manier het samenspel tussen een kerkenraad en een college van kerkrentmeesters vorm dient te krijgen. Dit geldt mutatis mutandis voor een algemene kerkenraad en een centraal college van kerkrentmeesters in een gemeente met wijkgemeenten, waar immers alleen de gemeente rechtspersoonlijkheid heeft en wijkgemeenten niet.

Het orgaan dat vermogensrechtelijke rechtshandelingen (van niet-diaconale aard) verricht, is het college van kerkrentmeesters en niet de kerkenraad. Weliswaar stelt de kerkenraad naast het beleidsplan, ook de begroting en de jaarrekening vast, maar dat doet de kerkenraad wat betreft begroting en jaarrekening alleen 'in overleg met' (en dus niet 'na overleg met') het college van kerkrentmeesters, dat een zelfstandig college is binnen de gemeente.

Daarnaast dient er bij diverse majeure beslissingen tot rechtshandelingen voorafgaand instemming van de kerkenraad verkregen te worden. Dit veronderstelt, dat het college van kerkrentmeesters op dit terrein dus leidend is wat betreft besluitvorming. Dat is ook wel logisch, want het zijn de voorzitter en de secretaris van het college van kerkrentmeesters die de gemeente in vermogensrechtelijke aangelegenheden vertegenwoordigen. Er dient bij majeure beslissingen op het gebied van vermogensrechtelijke aangelegenheden, na verkregen instemming van de kerkenraad, een definitief besluit van het college van kerkrentmeesters aan ten grondslag te liggen, dat ook is genotuleerd in de notulen van dat college. Een kerkenraad kan initiatief ne-

men, maar moet vervolgens het college van kerkrentmeesters inschakelen. Daarnaast is geregeld dat een kerkenraad nimmer besluiten kan nemen met financiële gevolgen, zonder daarover overeenstemming te hebben met het college van kerkrentmeesters. Let op, niet overeenstemming met de ouderlingen-kerkrentmeesters die in de kerkenraad zitten, maar op basis van overeenstemming met het college. Dus, overeenstemming met financiële gevolgen is het vervolg van besluitvorming in een vergadering van het college van kerkrentmeesters.

Tenslotte is ook in de kerkorde geregeld op welke manier er bij bestendig gebrek aan overeenstemming tussen een kerkenraad en een college van kerkrentmeesters bemiddeling kan worden verkregen bij het CCBB of op welke manier bezwaar gemaakt kan worden tegen een besluit van of de kerkenraad of het college van kerkrentmeesters als zij niet tot overeenstemming komen. Ook tegen het uitblijven van een besluit kan bezwaar gemaakt worden.

Kortom: een college van kerkrentmeesters heeft een substantiële eigen positie in de organisatie van een gemeente behorend bij de Protestantse Kerk, die alleen op straffe van niet-rechtsgeldige besluitvorming veronachtzaamd kan worden. Vandaaruit is een denken in de zin van een kerkenraad die eindverantwoordelijk zou zijn, of die finaal besluiten neemt ook in vermogensrechtelijke aangelegenheden, of die het college van kerkrentmeesters opdrachten geeft, of kerkrentmeesters zou kunnen vervangen (als ware het een commissie van de kerkenraad) niet adequaat. Dat geldt overigens mutatis mutandis ook voor de verhouding van kerkenraad met een college van diakenen, die in dezelfde ordinantie 11 van de kerkorde wordt geregeld.

Gemeente en wijkgemeenten

In gemeenten met wijkgemeenten is het van belang te blijven zien, dat wijkgemeenten geen rechtspersoonlijkheid hebben. In plaatsen waar sprake is van wijkgemeenten vindt het gemeentelijk leven en werken veelal plaats op het niveau van de wijkgemeenten, als waren zij quasi-zelfstandige plaatselijke gemeenten. Er fungeren wijkkerkenraden en wijkraden van kerkrentmeesters, als het goed is. Afhankelijk van de plaatselijke situatie zijn er meer of minder taken toevertrouwd aan de wijk-kerkrentmeesters. Meer en meer is er een ontwikkeling gaande waarbij wijkgemeenten feitelijk integraal verantwoordelijk worden voor hun eigen functioneren, waar het gaat om het beheer van een gebouw, de begeleiding van personeel en vrijwilligers en het in evenwicht houden van inkomsten en uitgaven. Dat betekent dat in zo'n wijkgemeente een vergelijkbaar samenspel tussen wijkkerkenraad en wijkkerkrentmeesters van belang is, terwijl tegelijk het een algemene kerkenraad en een centraal college van kerkrentmeesters zijn die eindverantwoordelijkheid en op veel punten beslissingsbevoegdheid dragen. Zij alleen

kunnen immers in het maatschappelijk verkeer de gemeente (en dus ook de wijkgemeenten) vertegenwoordigen, als het eropaan komt. Dit vraagt goede afstemming, goede beleidsafspraken, een heldere plaatselijke regeling en een goede coördinatie.

Plaatselijke regeling

Elke gemeente beschikt, naast een actueel beleidsplan, ook over een plaatselijke regeling (ord. 4-8-5). In de plaatselijke regeling staat de wijze van werken in een gemeente beschreven. De kerkenraad maakt deze regeling, na overleg met de organen die in de plaatselijke regeling worden genoemd. De plaatselijke regeling wordt geldig vanaf het moment dat deze is vastgesteld in de kerkenraad. Een aanpassing van de plaatselijke regeling is slechts mogelijk nadat de gemeente gekend en gehoord is (ord. 4-8-9). De plaatselijke regeling bevindt zich binnen de kaders van de kerkorde. Regelingen mogen dus niet in tegenspraak zijn met bepalingen in de kerkorde. De plaatselijke regeling behoort dan ook tot het kerkrecht.

De plaatselijke regeling moet ten minste drie regelingen bevatten: een regeling voor de verkiezing van ambtsdragers, een regeling voor de wijze van werken van de kerkenraad en een regeling voor het beheer van de vermogensrechtelijke aangelegenheden van de gemeente. Voor zover van toepassing worden er ook regelingen opgenomen met betrekking tot de verdeling van taken tussen algemene kerkenraad en wijkkerkenraad en tussen kerkenraad en kleine kerkenraad. Tenslotte wordt een regeling aangaande de taken en bevoegdheden van werkgroepen opgenomen.

Een plaatselijke regeling kan er bijvoorbeeld in voorzien dat er, behalve belijdende leden, ook doopleden en gastleden kunnen worden bevestigd in een ambt. Of, in een plaatselijke regeling is vastgelegd of er kinderen mogen deelnemen aan het Heilig Avondmaal. Voorbeelden van de wijze van werken van de kerkenraad zijn: het bijeenroepen van zijn vergaderingen, de agendering, de openbaarmaking van zijn besluiten, de toelating van niet-leden van de kerkenraad tot zijn vergaderingen en het beheer van zijn archieven (ord. 4-8-7).

De plaatselijke regeling wordt, nadat die is vastgesteld of gewijzigd, door de kerkenraad ter informatie naar het breed moderamen van de classicale vergadering gestuurd. Evangelisch-Lutherse gemeenten sturen tevens een exemplaar naar de Evangelisch-Lutherse synodale commissie.

Bezinning

Zonder bureaucratisch te worden, is het van belang om de waarde van de kerkorde en de eraan ontleende regelingen te benoemen. Dat is niet vanwege het feit dat het allemaal zo mooi en uitvoerig is opgeschreven of uitgewerkt, maar vanwege het bijzondere karakter van de kerk. De kerk is een maatschappelijke organisatie sui generis, die bestuurd mag worden kracht-

tens een eigen statuut. Als we dat van belang vinden, inclusief de inrichtingsvrijheid van de kerkelijke organisatie die daarmee gegeven is, is het ook van belang om op alle niveaus in de kerk het eigen statuut serieus te nemen.

Als u dit hoofdstuk nog eens doorleest, vraag u zelf eens af of ieder die in uw gemeente betrokken is bij beleid, bestuur en beheer eenzelfde beeld heeft bij de verhoudingen waarin u samen de plaatselijke gemeente probeert te besturen. Is het misschien nuttig om er nog eens met elkaar van gedachten over te wisselen? Denk aan vragen als:

- Hoe zien we onze relatie met de classis, classispredikant en de landelijke kerk?
- Hoe zien we de relatie tussen kerkenraad en het college van kerkrentmeesters?
- (indien van toepassing) Hoe zien we de relatie tussen wijkgemeente, algemene kerkenraad en centraal college van kerkrentmeesters?

Meer informatie

Voor kerkorde en regelingen: zie de websites van de Protestantse Kerk en de VKB:

- <https://kerkrentmeester.nl/kennisbank/kerkrecht>
- <https://www.protestantsekerk.nl/thema/kerkorde>
- <https://www.protestantsekerk.nl/generale-regelingen>
- Modellen van plaatselijke regelingen: <https://www.protestantsekerk.nl/modellen-plaatselijke-gemeenten/>

Voor verdieping:

- Heuvel, P. van den, red., *Toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2013.
- Kooten, T. van, *Het kerkgenootschap in de neutrale staat. Een verkenning en analyse van de positie van het kerkgenootschap binnen de Nederlandse rechtsorde*. Amsterdam: Boom Juridisch, 2017.